

El saber «proverbial» de Ramon Llull

FRANCESC TOUS

En el marc de la cultura catalana i occidental de la baixa edat mitjana, l'obra de Ramon Llull (1232-1315/1316) és extraordinària i descomunal per múltiples raons. En primer lloc, per la seva enorme extensió —més de 250 obres escrites en poc més de quaranta anys, algunes immenses, com el *Llibre de contemplació* (1273-1274)—; en segon lloc, per la seva qualitat i originalitat —Llull va crear un nou sistema de pensament, l'Art, que aspirava a esdevenir un singular mètode que permetés distingir la veritat de la falsedat—; i, en tercer lloc, per la seva gran diversitat: Llull va escriure sobre pràcticament totes les disciplines del saber de l'època i va ser capaç d'aprofitar tots els registres i gèneres que tenia a l'abast. Així, el mallorquí és el responsable de complexos tractats en què exposa el funcionament de l'Art, que començà a desenvolupar a partir de 1274 amb l'*Art abreujada d'atrotar veritat* i què culminà amb la redacció de l'*Ars generalis ultima* i l'*Art breu* (1308). També és l'autor d'un gran nombre de tractats teològics, filosòfics, jurídics, mèdics, lògics, científics, etc., la majoria escrits en llatí, la llengua culta de l'època, però alguns també en català. Al mateix temps, Llull, que de fet era un intel·lectual laic i autodidacte, es preocupà que el saber que transmetia mitjançant la paraula escrita no es quedés reclòs en els medis purament universitaris o clericals. És per això que redactà moltíssimes obres de caràcter divulgatiu adreçades especialment a les classes socials menys formades, però que en aquell moment mostraven profundes inquietuds intel·lectuals i espirituals.

Llull concebé enciclopèdies especialment pensades per a aquest públic, en les quals mirava de mostrar el funcionament de l'Art d'una manera més accessible, però també tractats didàctics i catequètics de tota mena, llibres de caràcter filosòfic i teològic adaptats als coneixements dels laics, especialment a través del gènere del diàleg, i reculls de narracions, poemes i les seves famoses novel·les —el *Blanquerna*, en el qual està inclòs el cèlebre *Llibre d'amic i Amat*, i el *Fèlix* o *Llibre de les meravelles*, que comprèn el *Llibre de les bèsties*. Un dels gèneres que igualment captaren l'atenció de Llull van ser les col·leccions de proverbis o de sentències. Els reculls de tipus gnòmic, que transmetien una sèrie de consells morals sobre el bon regiment de la conducta, tant a nivell personal com a nivell social, eren molt habituals en aquella època, sobretot perquè a causa de la brevetat dels enunciats que aplegaven, facilitaven a bastament l'aprenentatge i la memorització dels continguts.

Llull va escriure una quantitat ingent de proverbis, al voltant de vuit mil. La majoria estan aplegats en els *Proverbis de Ramon* (1296). Es tracta d'una col·lecció d'abast enciclopèdic que aborda els

coneixements més importants de l'època i que està organitzada en tres parts, cadascuna de les quals conté cent capítols temàtics. Atès que per a Llull un proverbí és simplement «una breu proposició que conté en si molta sentència» —és a dir, un enunciat que diu molt en poques paraules—, a diferència del que sol ser habitual, els proverbis lul·lians no tracten exclusivament assumptes de caire moral. N'hi ha molts que són màximes filosòfiques, axiomes lògics o sentències sobre temàtiques diverses: «Que Déu existeixi és necessari perquè existeixi el sobirà bé», «Cap accident no és causa», «No hi ha cap ciència que ennobleixi tant l'enteniment com la teologia». En un altre recull, l'anomenat *Arbre exemplifical* (1295-1296), Llull hi inclou una mena de proverbis molt diferents dels que acabem de transcriure: «—Boca —digué la voluntat—, per què mengeu massa? —Voluntat —digué la boca—, i per què vós no em tanqueu?» En aquest cas sí que tenen intenció moralitzant, però Llull personifica entitats abstractes —aquí un òrgan que representa un sentit corporal, el gust, i una de les tres potències de l'ànima, la voluntat— per tal d'atraure l'atenció del lector, sorprendre'l, complaure'l i fins i tot divertir-lo.

Per la seva banda, els proverbis que Llull inserí en la *Retòrica nova* (1301) segueixen la tradició dels *Disticha Catonis*, atès que proporcionen ensenyaments ètics fonamentals i s'enuncien en díctics octosíl·labs: «No vulguis ésser virtuós / per tal que se'n diguin llaors.» En 1302, Llull encara va escriure una altra col·lecció, els «Mil proverbis», dividida aquest cop en 52 capítols que tracten temes com el bon exercici del poder, l'amistat i l'enemistat, les virtuts i els vicis, la vida i la mort o l'ús correcte de la paraula: «Fuig abans del mal príncep que de la serp», «No venguis el teu amic a canvi de diners ni el perdís per culpa de la ira», «Pensa molt, parla poc i seràs savi».

Malgrat la diversitat de qüestions tractades, recursos retòrics utilitzats i finalitats perseguides, tots els proverbis lul·lians comparteixen una mateixa dimensió didàctica i una idèntica voluntat d'estimular el lector perquè augmenti els seus coneixements, faci treballar l'intel·lecte i, en darrer terme, orienti la seva vida vers la consecució de la virtut, la pràctica del bé i l'estima de Déu. A més, en general, i malgrat que sovint transmetin consells tòpics, són clarament originals, en el doble sentit del terme: la majoria són «proverbis d'autor», inventats per ell mateix, i n'hi ha molts que alhora són insòlits i xocants. L'obra i, en particular, els proverbis de Llull encaixen perfectament en aquell lema que fa alguns anys es va aplicar a la cultura catalana: són singulars i universals. ♦